

اسلامی آنچه که به صورت یک نقص تجلی می کند کمبود منابع است و این وظیفه ما در کتابخانه ملی است که ان شاء... بتوانیم همه منابع و آنچه را که به زبان عربی، اردو، ترکی و مطالعات شرقشناسی هست جمع کنیم و بشود واقع به معنای دقیق کلمه کار پژوهشی انجام داد

به هر حال کاری که ما می کنیم و بنا بود بکنیم این بود که کتابی را به وجود بیاوریم، مرجعی را به وجود بیاوریم که ارزش علمی داشته باشد برای این هم لازم بود که در تمام زمینه ها بی طرفی، انصاف علمی، عدم پیش داوری را رعایت کنیم و صرف با استناد به منابع معتبر عمل کنیم

در ایران به نظر می رسد کار مشکلی باشد و ما با مشکلاتی روبرو بودیم مثلا در مورد بسیاری از مقالات با کسانی برخورد می کردیم که اینها خیلی به عدم پیش داوری و بی طرفی اعتقاد نداشتند و در مواردی مقالات جانبدارانه را غلط نمی دانستند که این از مشکلات مدیریت یک چنین اثر بزرگ است.

ما مجبور بودیم به افراد مختلف و با گرایشهای مختلف که دارای نفوذ هم بودند و هستند پاسخگو باشیم ولی در تمام مراحل من معتقد بودم حتی اگر به بهای تعطیل شدن کار تمام بشود ما به هیچ وجه نباید از خط علمی خود خارج شویم. به طوری که حتی وقتی اباضیه را می نویسیم به هیچ وجه می بینیم در آن اثری از تاسف ما به عنوان یک ملت شیعه و معتقد وجود ندارد. اباضیه یکی از فرق خوارج است و طبیعی است که احساسات ما با آنها هماهنگی نداشته باشد. ما افتخار می کنیم شیعه هستیم ولی وقتی اباضیه را می خواهیم بنویسیم با یک نگاه علمی می نویسیم

این مسئله باعث شد یک حرکتی در ایران به وجود بیاید و آن حرکت، نگاه کردن به مسائل با دید علمی است، البته برای رسیدن به این مقصد راه بسیار پر پیچ و خمی در برابر ما هست زیر در ایران امکانات چنین کارهای بزرگی وجود ندارد. محققین و اساتید، امکانات پژوهشی ندارند و در دانشگاههایی تحصیل کرده اند که در رشته خودشان، کار پژوهشی نکرده اند اصلا فیشهای تحقیقاتی ندارند و اگر کسی هم باشد روی ذوق و سلیقه شخصی خودش بوده است.

کتاب هم به اندازه کافی نیست و خدمات کافی وجود ندارد، تمام اینها مشکلاتی است که در برابر ما به عنوان کسانی که می خواهیم یک حرکت فرهنگی بزرگی را برای تولید یک مرجع مهم مدیریت کنیم وجود دارد. ما شورای عالی علمی داریم که ۳۲ نفر عضو دارد. اعضای علمی موسسه ما با کسانی که در بخش شهرستانها هستند چیزی حدود ۱۵۰ تا ۲۰۰ نفر هستند که با ما همکاری می کنند که بخش اعظم اینها در خود مرکز کار می کنند. و دپارتمانهای مختلفی داریم؛ گروه تاریخ، گروه جغرافیا، گروه فلسفه، گروه روانشناسی و گروههای زیاد دیگر.

دراس هر گروهی یک متخصص است و دستیارانی دارند. آنچه که برای ما بسیار مهم است این است که در هر موضوعی که می خواهیم بنویسیم منابع تحقیق را بتوانیم فراهم و شناسایی بکنیم. چیزی که در ایران نیست. شما ببینید در اروپا و یا در آمریکا کسی که می خواهد دایره المعارف بنویسد یک دفتری دارند ۲ تا ۳ کارمند دارند اعلام می کنند و نامه می نویسند به اطراف و تقاضای مقاله می

مشکلات مدیریتی تدوین و نشر دایرة المعارف

● سید کاظم موسوی بجنوردی
بنیانگذار و سرپرست
مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی

در خیلی از کشورهای جهان سوم این اشتباه را مرتکب می شوند که برای نیل به پیشرفت و ترقی در زمینه هایی سرمایه گذاری می کنند که در واقع ارتباط مستقیم با فرهنگ و ساختن ذهن انسانهای آن جامعه ندارد. در حالی که اگر ما سرمایه گذاری روی انسانها بکنیم و انسانها را بسازیم، ذهن منظم و عقل گرا بسازیم بالطبع جامعه ساخته می شود. انسانهای ساخته شده جامعه را می سازند.

سالی قبل از انقلاب هم به وسیله آقای دکتر یارشاطر تحت عنوان «دانشنامه جهان اسلام» کم و بیش ترجمه هایی بود از دایره المعارف اسلام بریل.

ایجاد یک باور در بین جامعه علمی و فرهنگی ما که تقریبا عادت کرده بودند که تئوریت علمی غرب را پذیرا باشند خیلی مشکل بود. در ابتدای کار کسانی را که دعوت به همکاری می کردیم یا در شوراهای علمی به مشورت می نشستیم تقریب همه به ما توصیه می کردند که ما نهایت کاری که می توانیم بکنیم این است که دایره المعارف اسلام چاپ بریل را ترجمه کنیم. چون استدلال می کردند که ما هم متخصصین در این رشته ها را نداریم و هم منابع تحقیق را نداریم که تمام جنبه های فرهنگ ملل اسلامی در شمال آفریقا تا خاور دور را بپاییم در اینجا تحت عنوان مدخلها بنویسیم. کاری که ما کردیم یکی جمع آوری منابع تحقیق بود، به طوری که در این مدت ۱۴ سال از (اسفند سال ۶۲) مابیش از ۳۵۰ هزار جلد کتاب و مجله علمی جمع آوری کردیم که برای اینکه حجم کار را بدانیم حدود ۸۰ هزار جلد از این مجموعه از منابع نایاب زیراکس شده است که نمی شد آن را به دست آورد یا خرید. با وجود این امروز در دایره المعارف بزرگ

سعادتی برای بنده است که در زمینه ای که مورد علاقه شخصی خودم است به گفتگو بنشینم. مقدمتا باید عرض کنم فرهنگ اساس پیشرفت است. در خیلی از کشورهای جهان سوم این اشتباه را مرتکب می شوند که برای نیل به پیشرفت و ترقی در زمینه هایی سرمایه گذاری می کنند که در واقع ارتباط مستقیم با فرهنگ و ساختن ذهن انسانهای آن جامعه ندارد. در حالی که اگر ما سرمایه گذاری روی انسانها بکنیم و انسانها را بسازیم، ذهن منظم و عقل گرا بسازیم بالطبع جامعه ساخته می شود. انسانهای ساخته شده جامعه را می سازند.

دایره المعارف از آن مقوله هایی است که نقش بسیار عظیمی در باروری فرهنگی دارد. هم به مثابه یک شناسنامه است که در فرهنگ یک ملت یا جامعه بشریت را حفظ می کند و هم زمینه پژوهش و تحقیق در زمینه های مختلف را فراهم می کند یعنی سنت پژوهشی به وجود می آورد به خاطر اینکه به همه رشته ها می پردازد و در دایره المعارف مامجوریم حتی رشته های فراموش شده را زنده کنیم. ما به عنوان یک کشور جهان سوم آن هم بعد از انقلاب که خیلی چیزهای هم ریخته بود احساس می شد که قبل از هر چیز ما به یک دایره المعارف جامعی که تجلی گاه فرهنگ ملی و اسلامی ما باشد نیازمندیم.

تا آن وقت در زمینه ایران شناسی تقریبا به طور کامل این زمینه از تحقیق در دست خارجیها بود، دردست خاورشناسان و ایران شناسان بود حتی در زمینه های فرهنگ اسلامی در بعد دایره المعارف نویسی آن، کسی که حرف اول را می زد دایره المعارف اسلام چاپ بریل بود در واقع کشورهای دیگر اسلامی هم اگر دایره المعارفی داشتند کم و بیش از آن ترجمه می کردند چه به زبان ترکی، چه به زبان اردو و چه به زبان عربی و این اواخر چند

کنند، این کار به دلایل بسیار در ایران شدنی نیست . نخستین دلیلش این است که مایک اتوریته علمی نداریم . یعنی یک محقق ایرانی ممکن است با یک نامه ای که بریتانیکا یا دایره المعارف اسلام چاپ بریل یا ایرانیکا برای آنها می نویسند آنها مقاله را تهیه نکنند و بفرستند ولی آقای طارمی اگر این نامه را بنویسد با تمام اخلاص و همتی که دارند، ولی آن مقاله را برای ایشان نمی نویسند. این دلیلش یک عدم اعتماد ملی است که مناسفانه هنوز در ما وجود دارد. آن اتوریته علمی و یا اتوریته فرهنگی روز در چهارچوب ملی ما قوام نگرفته . کاری که ما در زمینه مدیریت انجام دادیم این بود که انکاء به خود پیدا کنیم . تمام مقاله های دایره المعارف اسلامی صددرصد تالیفی هستند و اصلا ترجمه ندارد.

ما می خواستیم همواردی هم در ضمن بکنیم . چون این مرجع در واقع ام المراجع هم است و هرکسی یک چنین کتابی را در خانه و یا در محل کارش داشته باشد گویی هزاران کتاب دارد. زیرا در هر زمینه ای می توانید مراجعه بکنید و بهترین وسیله اطلاع رسانی است و پژوهشگران و اساتید و حتی در سطح دانشجویان هم می توانند از یک چنین مرجعی استفاده بکنند.

در کنار این شورای عالی علمی و دیپارتمانهایی که عرض کردم ما کارهای دیگری هم داریم انجام میدهم . از قبیل نوشتن یک دایره المعارف عمومی در ۳۰ جلد. مثل بریتانیکا، و امریکانا، که این البته آنچه راکه مربوط به حوزه فرهنگ اسلام و ایران است همه مقالاتش تالیفی است و آنچه را که مربوط به غیر از این ۲ حوزه است مقاله های ترجمه است . کار دیگری که داریم انجام می دهیم و دولت از ما خواسته است نوشتن یک دایره المعارف برای کشور فلسطین است . چون حرکت تهدید فرهنگی در سرزمین اشغالی بسیار گسترده است و اسرائیل سرمایه گذاری زیادی در زمینه مسخ فرهنگی آن سرزمین انجام میدهد و برای اینکه می خواهد برای همه شناسنامه یهودی درست بکند جمهوری اسلامی برای حراست از فرهنگ اسلامی و عربی آن سرزمین اظهار تمایل کرده بود که این کار باید بشود و ما کشوری هستیم که فعلا این توانایی را داریم برای حراست از فرهنگ این کشور که یک کشور اشغالی و سرزمین اسلامی است و ما الگوهای فرهنگی و عاطفی و اعتقادی زیادی در این کشور داریم لازم است که برای حراست از این فرهنگ کاری بکنیم که بنا شد دایره المعارفی تنظیم شود و هم اکنون بخش فلسطین شناسی این دایره المعارف بسیار فعال است و حدود یک جلد آن هم فراهم شده است .

من در اینجا صحبتیم را کوتاه می کنم ، چون مطالب بسیار زیاد و چیزهای ناگفتنی هم بسیار زیاد مانده است و در انتهای صحبتیم می خواهم توصیه کنم کسانی که متصدی فرهنگ این مملکت هستند بدانند که آنچه را که بسیار مهم و اولویت دارد مسئله گسترش فرهنگ پژوهش در کشور است و در دانشگاههای ما که از لحاظ کمی بسیار گسترده شده ولی از نظر پژوهشی تقریبا می شود گفت چیزی وجود ندارد و باید در این قسمت کار و سرمایه گذاری شود.

سوالهای حاضران :

سوال شده است که چه تفاوتی میان دایره المعارف بزرگ اسلامی و سایر دایره المعارفهای اسلامی وجود دارد؟

البته تفاوتهایی بین این دایره المعارف و سایر دایره

المعارفهای اسلامی وجود دارد.

اگر چه از لحاظ موضوع یکی هستند یعنی درباره جهان اسلام می خواهند تحقیق کنند و مدخلهایشان در حوزه فرهنگی جهان اسلام است ، منتها روشی که ما انتخاب کردیم این بود که گفتیم مقالات ما باید صددرصد تالیفی باشند. آن قدر در این زمینه پافشاری کردیم که شاید بیش از همه ما از مطالعات خاورشناسان بخواهیم استفاده کنیم .

مثلا در کتابخانه های ما بیش از ۲۰۰۰ مجله است . مجلاتی که تمام تحقیقات خاورشناسها را دارا هستند و اگر مقاله ، جزوه و یا کتابی را نداشته باشیم کوشش می کنیم آن را از خارج از کشور پیدا کنیم . به هر حال پافشاری در مورد تالیفی بودن مقالات موجب شد که بعضی از خاورشناسان که دوست ما هستند خواستند که برای ما مقاله بنویسند ولی ما به نحوی قبول نکردیم چون در این زمینه هم ممنوعیتی بود. البته ما نگفتیم چنین ممنوعیتی هست ولی به هر حال قبول نکردیم . در مورد مقایسه دایره المعارف ما با دانشنامه جهان اسلام ، در جزوه اول این دانشنامه اشاره شده است که این ادامه راه دانشنامه ایران و اسلام است که ترجمه و تالیف است . من فکر می کنم تعارض و تضادی میان این دو دایره المعارف وجود نداشته باشد.

در همین ترکیه یک دایره المعارف دارند که ترجمه دایره المعارف اسلام چاپ بریل است . البته اضافاتی در مورد مسائل مربوط به ترکیه دارد. اینها با بودجه اوقاف شروع به تدوین دایره المعارف اسلام ترک کردند و ظاهرا ۱۶ جلد آن منتشر شده است . البته مقاله ها کوتاه است و زیاد تحقیقی نیست ولی به هر حال کارشان خوب است . با این ترتیب چند دایره المعارف در یک زمینه دارند.

به نظر من این مثل کتابخانه و دانشگاه داشتن است یعنی زیادش هم کم است چه برسد به اینکه در کشور ما خیلی هم اندک است . ما باید در تمام زمینه ها دایره المعارف داشته باشیم ، یعنی ما دایره المعارف تخصصی بسیار کم داریم . باید دایره المعارف فلسفه ، کلام ، فقه داشته باشیم . همینطور در علوم جدید . تا اینکه جامعه ما از لحاظ مرجع بتواند نیازهای پژوهشی و آموزشی پژوهشگران را برآورده کند. بنابراین من تضاد و تعارضی بین این دو دایره المعارف نمی بینم .

سوال شده است که هزینه های دایره المعارف بزرگ اسلامی از چه طریقی تامین می شود؟

هزینه های این طرح را قبل از اینکه مسائل اخیر برای شهرداری پیش بیاید، شهرداری به ما کمک می کرد. در کنار آن وزارت ارشاد، ریاست جمهوری و سازمان برنامه و بودجه هم به ما کمک می کنند منتهی به صورت کمکهای بلاعوض . بعد از انتخابات دوم خرداد که آقای خاتمی رئیس جمهور شدند، کمکهای دولتی به دایره المعارف بیشتر شده است و اتکای ما هم به این کمکها بیشتر شده است . ما درآمد خصوصی نداریم . البته از فروش دایره المعارف ، تیراژمان چیزی حدود ۲۰ هزار نسخه است که چند هزار جلدش را مجانی می دهیم زیرا خیلی از آقایان عادت به دایره المعارف خریدن ندارند و مرتب پیش من می آیند و بنده نیز ما خود به حیا می شوم و آن را تقدیم می کنم البته برحسب عادت . به همین علت در آمدمان خیلی کم است .

در ابتدای کار، کسانی را که دعوت به همکاری می کردیم یا در شوراهای علمی به مشورت می نشستیم تقریب همه به ما توصیه می کردند که نهایت کاری که می توانیم بکنیم این است که دایره المعارف اسلام چاپ بریل را ترجمه کنیم

تایپش از انقلاب اسلامی در زمینه ایران شناسی تقریبا به طور کامل این زمینه از تحقیق در دست خارجیها بود. حتی در زمینه های فرهنگ اسلامی در بعد دایره المعارف نویسی ، کسی که حرف اول را می زد دایره المعارف اسلام چاپ بریل هلند بود.